

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Ο *Οιδίπους Τύραννος* είναι ένα από τα κορυφαία έργα της παγκόσμιας δραματουργίας. Έχει μελετηθεί και έχει αναλυθεί από κορυφαίους μελετητές του αρχαίου δράματος. Δεν έχω καμία ψευδαίσθηση πως μπορώ να πω κάτι εξόχως ιδιαίτερο που θα εμπλούτιζε τις γνώσεις μας γύρω από την ουσία και τα ερωτήματα που θέτει στον θεατή ή τον αναγνώστη που έρχεται σε επαφή με αυτό το σοφόκλειο αριστούργημα. Δεν είμαι φιλόλογος, αν και αγάπησα σφόδρα τη φιλολογία, ενώ τολμώ να δηλώσω επίμονος εραστής της ελληνικής γλώσσας, εξού και η ενασχόλησή μου με τη μετάφραση των αρχαίων κειμένων. Έτσι λοιπόν, μερικές μόνο σκέψεις θα διατυπώσω εδώ. Σε όλη τη διάρκεια της μετάφρασης, και ύστερα από αυτή, διάφορα ερωτήματα έρχονταν στο μυαλό μου: τι είδους ήρωας-άνθρωπος ήταν ο Οιδίπους, διέθετε ελεύθερη βούληση ή ήταν όργανο στα σχέδια των θεών; είχε οδό διαφυγής ή ήταν πιασμένος τόσο καλά στο δίχτυ των θεών, οπότε ακολουθούσε ως ενεργούμενο το πεπρωμένο του; Με απλά λόγια, ο Οιδίπους έχει προκαθορισμένη μοίρα; και στην εναγώνια προσπάθειά του να απεμπλακεί, εμπλέκεται ακόμα χειρότερα οδηγούμενος στην οριστική κατάρρευση; Είναι έτσι; ή ο ίδιος, με τον δυναμικό και παρορμητικό του χαρακτήρα, αν δεν προκαλεί τη μοίρα του, κατά κάποιον τρόπο την βιάζει, επιμένοντας να μάθει όλη την αλήθεια;

Η κινητικότητα του να μάθει τη φυσική του προέλευση, με την καταφυγή του στο Δελφικό Μαντείο, η αγωνία του μη γίνει πατροκτόνος και η συνακόλουθη φυγή του από την Κόρινθο μαρτυρούν πως μόνο παθητικός ήρωας δεν είναι. Η πίστη του στους θεούς είναι αναμφισβήτητη. Αλλά ο ποιητής τον εμφανίζει και ως άνθρωπο με ελεύθερη βούληση, γι' αυτό και οι κινήσεις του μετά τη λήψη του χρησμού υπαγορεύονται από την προσωπική κρίση και θέληση. Η ζωτική παρόρμηση (κατά Ανρί Μπερξόν) τον ωθεί στη δόμηση της πραγματικότητας.

Έχουμε από τη μια μεριά την αμετάκλητη απόφαση των θεών να τιμωρήσουν στο πρόσωπο του Οιδίποδα ένα προπατορικό αμάρτημα του Οίκου των Λαβδακιδών, κι από την άλλη τη σχετικώς ελεύθερη βούληση του Οιδίποδα να αυτοσχεδιάσει την ενδιάμεση πορεία του μέχρι να οδηγηθεί αρχικά στην πατροκτονία και αμέσως μετά στην αιμομιξία με τη μητέρα του. Δύο πράξεις που θα τον μεταβάλουν από έξυπνο άνθρωπο και ισχυρό βασιλιά σε αποτρόπαιο μίasma που καταστρέφει την πόλη του. Τελικά προκύπτει το ερώτημα: πόσο απόλυτο και δεσμευτικό είναι το σχέδιο των θεών και πόση ελεύθερη είναι η ελεύθερη βούληση του θνητού ήρωα; Δηλαδή τι περιθώρια κινήσεων έχει ο άνθρωπος απέναντι στη βούληση;

Για τον Οιδίποδα σκέφτομαι ακόμα κατά πόσο η εν γένει στάση του είναι αλαζονική. Σε πρώτη ανάγνωση θα μπορούσαμε να τον χαρακτηρίσουμε αλαζόνα από τη συμπεριφορά του απέναντι στον Τειρεσία και στη συνέχεια στον Κρέοντα, τους οποίους κατηγορεί ευθέως και χωρίς να κομίζει αποδείξεις. Και το κάνει αυτό αυθαίρετα, ως ισχυρός, με τη δύναμη που του δίνει το βασιλικό του αξίωμα. Βεβαίως η ολέθρια αποκάλυψη της αλήθειας τον συντρίβει και τον προσγειώνει σε ολοκληρωτική ταπείνωση. Σε δεύτερη ανάγνωση, περισσότερο αλαζονική (που συνιστά ίσως και ύβριν) μου φαίνεται η ενσυνείδητη απόπειρα του ήρωα να προλάβει ή και να ματαιώσει την εκπλήρωση του χρησμού. Γι' αυτό άλλωστε, μόλις έμαθε τον χρησμό, έφυγε από την Κόρινθο και πήρε τον δρόμο για τη Θήβα. Σε αυτή την περίπτωση ο Οιδίπους παρεμβαίνει στο έργο των θεών, όχι ερμηνεύοντας το σενάριο-βούληση της υπέρτατης δύναμης, αλλά επιχειρώντας να το τροποποιήσει ή και να το υπονομεύσει πλήρως. Ο συλλογισμός αυτός με οδηγεί σε μιαν άλλη υπόθεση: πως ο Οιδίπους κατά βάθος γνωρίζει ότι εντέλει δεν μπορεί να εναντιωθεί στη βούληση των θεών και συνειδητά χρωματίζει με τις δικές του πράξεις αυτό που προορίζεται άνωθεν να συμβεί. Ο θνητός δηλαδή έχει ελεύθερη βούληση να οργανώσει τη ζωή του και να της δώσει διάφορες κατευθύνσεις, σε καμία όμως περίπτωση δεν του επιτρέπεται να αιφνιδιάσει ή να ματαιώσει ειλημμένες των θεών αποφάσεις.

Ο άνθρωπος διαθέτει συνείδηση (εξαιρετικό προσόν), η οποία όμως δε διαμορφώνεται μόνον από την ηθική επιταγή της θεϊκής θέλησης, αλλά και από το χρέος του ανθρώπου απέναντι στον ίδιο του

τον εαυτό και απέναντι στην κοινωνική επιταγή που τον ανέθρεψε. Η συνείδηση ελέγχει και συχνά καθοδηγεί τα λόγια και τις πράξεις του ανθρώπου, ώστε να συνάδει και να συμβαδίζει με το ηθικό αίτημα των θεών και της κοινωνίας των ανθρώπων. Με τον συλλογισμό αυτόν, και θεωρώντας πως η συνείδηση καθοδηγεί τον άνθρωπο, μου φαίνεται πως το σχέδιο των θεών μπορεί –για την οικονομία της συζήτησης– να θεωρηθεί ως το σενάριο που γράφεται για τη θνητή ζωή του ανθρώπου και πως η συνείδηση κατά μίαν έννοια φροντίζει για το ανέβασμα του σεναρίου επί σκηνης (ζωής). Στο ανέβασμα αυτό λοιπόν ο άνθρωπος διαθέτει μεγάλο περιθώριο κινήσεων και αυτοσχεδιασμού.

Αυτή η θεώρηση με οδηγεί σε μια δεύτερη σκέψη: πως το ίδιο θέμα, του σχεδίου του Θεού και της ελευθερίας της ανθρώπινης βούλησης, απασχόλησε και εξακολουθεί να απασχολεί τη χριστιανική θεολογία. Μια προσφυής απάντηση των χριστιανών είναι: «δεν είναι η πρόγνωση του Θεού αυτή που καθορίζει τις αποφάσεις μας, αλλά οι ελεύθερες αποφάσεις μας προγνωρίζονται από τον παντογνώστη Θεό».

Οι αποφάσεις μας δεν είναι «προκαθορισμένες», αλλά «προεγνωσμένες» από τον Θεό. Δε γνωρίζω πόσο πείθει αυτή η διατύπωση, μα μένω με την εντύπωση πως σε όλες τις εποχές τα βασικά ερωτήματα που θέτει ο άνθρωπος παραμένουν απελπιστικά ίδια και μάλλον αναπάντητα.

Όπως ήδη ανέφερα, όλα τα παραπάνω είναι μερικές σκέψεις που προέκυψαν από την πολύμηνη ενασχόλησή μου με το κείμενο του Σοφοκλή. Βεβαίως ένα έργο μοναδικό και ανυπέβλητο όπως είναι ο *Οιδίπους Τύραννος* επιδέχεται πολλαπλές αναγνώσεις, που με τη σειρά τους γεννούν πολλαπλά συμπεράσματα, πολλές εικασίες και πάμπολλους προβληματισμούς. Εσασεί πεδίο μελέτης λαμπρό για τους εραστές του αρχαιοελληνικού δράματος.

Κώστας Λάνταβος
Λάρισα, 16-11-18

ΠΡΟΣΩΠΑ

ΟΙΔΙΠΟΥΣ

ΙΕΡΕΥΣ

ΚΡΕΩΝ

ΤΕΙΡΕΣΙΑΣ

ΙΟΚΑΣΤΗ

ΑΓΓΕΛΟΣ

ΘΕΡΑΠΩΝ

ΕΞΑΓΓΕΛΟΣ

ΧΟΡΟΣ

ΟΙΔΙΠΟΥΣ

ὦ τέκνα, Κάδμου τοῦ πάλαι νέα τροφή,
τίνας ποθ' ἔδρας τάσδε μοι θαάζετε
ἰκτηρίοις κλάδοισιν ἐξεστεμμένοι
πόλις δ' ὁμοῦ μὲν θυμιαμάτων γέμει,
5 ὁμοῦ δὲ παιάνων τε καὶ στεναγμάτων·
ἀγὼ δικαίων μὴ παρ' ἀγγέλων, τέκνα,
ἄλλων ἀκούειν αὐτὸς ὦδ' ἐλήλυθα,
ὁ πᾶσι κλεινὸς Οἰδίπους καλούμενος.
ἀλλ' ὦ γεραῖέ, φράζ', ἐπεὶ πρόπων ἔφυς
10 πρὸ τῶνδε φωνεῖν, τίνι τρόπῳ καθέστατε,
δεῖσαντες ἢ στέρξαντες; ὡς θέλοντος ἂν
ἐμοῦ προσαρκεῖν πᾶν· δυσάλγητος γὰρ ἂν
εἶην τοιάνδε μὴ οὐ κατοικτίρων ἔδραν.

ΙΕΡΕΥΣ

ἀλλ' ὦ κρατύνων Οἰδίπους χώρας ἐμῆς,
15 ὄρᾳς μὲν ἡμᾶς ἠλίκοι προσήμεθα
βωμοῖσι τοῖς σοῖς· οἱ μὲν οὐδέπω μακρὰν
πτέσθαι σθένοντες, οἱ δὲ σὺν γήρα βαρεῖς,
ἰερῆς, ἐγὼ μὲν Ζηνός, οἶδε τ' ἠθέων
λεικτοί· τὸ δ' ἄλλο φύλον ἐξεστεμμένον
20 ἀγοραῖσι θακεῖ πρὸς τε Παλλάδος διπλοῖς
ναοῖς, ἐπ' Ἴσμηνοῦ τε μαντεία σποδῶ.
πόλις γάρ, ὥσπερ καὐτὸς εἰσορᾶς, ἄγαν
ἤδη σαλεύει κἀνακουφίσει κάρα
βυθῶν ἔτ' οὐχ οἷα τε φοινίου σάλου,
25 φθίνουσα μὲν κάλυξιν ἐγκάρποις χθονός,

ΟΙΔΙΠΟΥΣ

Παιδιά μου, νέα γενιά του αρχαίου Κάδμου
γιατί μαζευτήκατε και κάθεστε εδώ
στεφανωμένοι με κλαδιά ικεσίας;
και η πόλη γιατί είναι πνιγμένη στο θυμίαμα
κι ακούγονται παιάνες κι αναστεναγμοί;
Αυτά εγώ ο ξακουστός Οιδίποδας
ήρθα να τα μάθω από στόματα έγκυρα
κι όχι απ' τους μαντατοφόρους.
Λέγε μου ωστόσο, γέροντα, εσύ που πρέπει
πρώτος απ' όλους να μιλάς: για ποιο λόγο
ήρθατε εδώ; για κάποιο κακό που πάθατε
ή για κάτι που ποθείτε; Θα ήμουν αναισθητος
αν δεν έδειχνα συμπάθεια σε τέτοια ικεσία.

ΙΕΡΕΥΣ

Οιδίποδα, άρχοντα της χώρας μου,
βλέπεις ποια ηλικία έχουμε όλοι εμείς που ικέτες
προσπέφτουμε στους βωμούς σου. Άλλοι που δεν μπορούν
ακόμη ν' ανοίξουν τα φτερά τους κι άλλοι που τους βαραίνουν
τα γηρατειά, ιερείς όπως εγώ του Δία. Και κάποιοι άλλοι
απ' τους εφήβους που ξεχωρίζουν. Κι ο λοιπός λαός
στεφανωμένος με κλαδιά μαζεύτηκε στην αγορά
κοντά στους δύο ναούς της Αθηνάς
και δίπλα στον μαντικό βωμό του Απόλλωνα Ισμηνού.
Γιατί η πόλη, και μόνος σου το βλέπεις, συνταράσσεται
και δεν μπορεί κεφάλι να σηκώσει
απ' τη θανατηφόρα ταραχή: σαπίζουν, πριν δέσουν, οι καρποί
της γης·

φθίνουσα δ' ἀγέλαις βουνόμοις τόκοισί τε
ἀγόνοις γυναικῶν· ἐν δ' ὁ πυρφόρος θεὸς
σκήψας ἐλαύνει, λοιμὸς ἔχθιστος, πόλιν,
ύφ' οὗ κενούται δῶμα Καδμεῖον, μέλας δ'
30 Ἄιδης στεναγμοῖς καὶ γόοις πλουτίζεται.
θεοῖσι μὲν νῦν οὐκ ἰσούμενόν σ' ἐγὼ
οὐδ' οἶδε παῖδες ἐζόμεσθ' ἐφέστιοι,
ἀνδρῶν δὲ πρῶτον ἐν τε συμφοραῖς βίον
κρίνοντες ἔν τε δαιμόνων συναλλαγαῖς·
35 ὅς γ' ἐξέλυσας ἄστν Καδμεῖον μολῶν
σκληρᾶς ἀοιδοῦ δασμὸν ὄν παρείχομεν,
καὶ ταῦθ' ύφ' ἡμῶν οὐδὲν ἐξειδῶς πλέον
οὐδ' ἐκδιδαχθεῖς, ἀλλὰ προσθήκη θεοῦ
λέγει νομίζει θ' ἡμῖν ὀρθῶσαι βίον·
40 νῦν τ', ὦ κράτιστον πᾶσιν οἰδίπου κάρα,
ἵκετεύομέν σε πάντες οἶδε πρόστροποι
ἀλκὴν τιν' εὐρεῖν ἡμῖν, εἴτε του θεῶν
φήμην ἀκούσας εἴτ' ἀπ' ἀνδρὸς οἰσθᾶ του·
ὡς τοῖσιν ἐμπείροισι καὶ τὰς ξυμφορὰς
45 ζώσας ὀρῶ μάλιστα τῶν βουλευμάτων.
ἴθ', ὦ βροτῶν ἄριστ', ἀνόρθωσον πόλιν,
ἴθ', εὐλαβήθηθ'· ὡς σὲ νῦν μὲν ἦδε γῆ
σωτήρα κλήζει τῆς πάρος προθυμίας·
ἀρχῆς δὲ τῆς σῆς μηδαμῶς μεμνώμεθα
50 στάντες τ' ἐς ὀρθὸν καὶ πεσόντες ὕστερον.
ἀλλ' ἀσφαλεία τήνδ' ἀνόρθωσον πόλιν·
ὄρνιθι γὰρ καὶ τὴν τότε αἰσίῳ τύχην
παρέσχες ἡμῖν, καὶ τανῦν ἴσος γενοῦ.
ὡς εἶπερ ἄρξεις τῆσδε γῆς, ὥσπερ κρατεῖς,
55 ξὺν ἀνδράσιν κάλλιον ἢ κενῆς κρατεῖν·
ὡς οὐδὲν ἐστὶν οὔτε πύργος οὔτε ναῦς
ἔρημος ἀνδρῶν μὴ ξυνοικούντων ἔσω.

ΟΙΔΙΠΟΥΣ

ὦ παῖδες οἰκτροί, γνωτὰ κοῦκ ἄγνωτὰ μοι
προσήλθεθ' ἰμείροντες· εὐ γὰρ οἶδ' ὅτι

κοπάδια βοδιών ψοφούν στη βοσκή και πεθαμένα παιδιά
γεννοβολούν οι μάνες. Ο πυρφόρος θεός έστειλε
στην πόλη φριχτό λοιμό που την αφανίζει
κι αδειάζει η χώρα των Καδμείων. Κι ο μαύρος Χάρος
πλούτισε σε στεναγμούς και θρήνους.
Δε νομίζω πως είσαι ισόθεος, όμως εγώ
και τα παιδιά αυτά προσπέφτουμε ικέτες στους βωμούς σου
γιατί πιστεύουμε πως είσαι απ' τους θνητούς ο πρώτος
στις συμφορές του βίου και στων θεών τις σχέσεις.
Εσύ που κάποτε, φτάνοντας στη Θήβα, μας λύτρωσες
από τον φόρο που πληρώναμε στη σκληρή Σφίγγα,
χωρίς να μάθεις κάτι από μας, χωρίς καμία διδαχή,
αλλά με θεία φώτιση μόνο –όπως το ομολογούν
και το πιστεύουν όλοι– εσύ ανόρθωσες τη ζωή μας.
Τώρα, Οιδίποδα, εσένα, το δυνατότερο μυαλό της πόλης,
οι πάντες ικετεύουμε γονατιστοί προσμένοντας βοήθεια,
αν άκουσες φωνή θεών ή από θνητό κάτι γνωρίζεις·
γιατί βλέπω ότι η πείρα των σοφών έχει αυξημένο κύρος.
Έλα, άριστε των θνητών, έλα, ανόρθωσε την πόλη,
φρόντισέ την· γιατί η χώρα αυτή σε αποκαλεί σωτήρα
για την παλιά σου προσφορά· να μη θυμόμαστε
απ' τη διοίκησή σου μόνο το γεγονός
πως πρώτα μας ανόρθωσες κι έπειτα πέσαμε.
Ανάστησε με ασφάλεια την πόλη.
Όπως και τότε που μάντεψες σωστά,
έτσι και τώρα άξιος να φανείς.
Γιατί αν είναι να κυβερνάς το ίδιο άξια
όπως το κάνεις ήδη, καλύτερα μια πόλη
γεμάτη ανθρώπους παρά ερημωμένη.
Κανένας πύργος, κανένα πλοίο δεν έχει αξία
όταν ερημώνουν από ανθρώπους.

ΟΙΔΙΠΟΥΣ

Παιδιά μου αξιολύπητα, ήρθατε εδώ ζητώντας πράγματα
γνωστά σε μένα, δε μου διαφεύγουν. Καλά το ξέρω,

60 νοσεῖτε πάντες, καὶ νοσοῦντες, ὡς ἐγὼ
οὐκ ἔστιν ὑμῶν ὅστις ἐξ ἴσου νοσεῖ.
τὸ μὲν γὰρ ὑμῶν ἄλγος εἰς ἓν ἔρχεται
μόνον καθ' αὐτὸν κούδέν' ἄλλον, ἢ δ' ἐμὴ
ψυχὴ πόλιν τε καὶ με καὶ σ' ὁμοῦ στένει.
65 ὥστ' οὐχ ὑπνώ γ' εὐδοντά μ' ἐξεγείρετε,
ἀλλ' ἴστε πολλὰ μὲν με δακρῦσαντα δὴ,
πολλὰς δ' ὁδοὺς ἐλθόντα φροντίδος πλάνοις·
ἦν δ' εὖ σκοπῶν ἠῦρισκον ἴασις μόνην,
ταύτην ἔπραξα· παῖδα γὰρ Μενουκίεως
70 Κρέοντ', ἐμαυτοῦ γαμβρόν, ἐς τὰ Πυθικὰ
ἔπεμψα Φοίβου δῶμαθ', ὡς πύθοιθ' ὅ τι
δρῶν ἢ τί φωνῶν τήνδε ῥυσαίμην πόλιν.
καὶ μ' ἤμαρ ἤδη ξυμμετρούμενον χρόνῳ
λυπεῖ τί πράσσει· τοῦ γὰρ εἰκότος πέρα
75 ἄπεστι πλείω τοῦ καθήκοντος χρόνου.
ὅταν δ' ἴκηται, τήνικα ἄντ' ἐγὼ κακὸς
μὴ δρῶν ἂν εἶην πάνθ' ὅσ' ἂν δηλοῖ θεός.

ΙΕΡΕΥΣ

ἀλλ' εἰς καλὸν σὺ τ' εἶπας οἶδε τ' ἀρτίως
Κρέοντα προσστείχοντα σημαίνουσί μοι.

ΟΙΔΙΠΟΥΣ

80 ὦναξ Ἀπολλων, εἰ γὰρ ἐν τύχῃ γέ τῳ
σωτῆρι βαίη λαμπρὸς ὡσπερ ὄμματι

ΙΕΡΕΥΣ

ἀλλ' εἰκάσαι μὲν, ἠδύς· οὐ γὰρ ἂν κάρα
πολυστεφῆς ᾧδ' εἶρπε παγκάρπου δάφνης.

ΟΙΔΙΠΟΥΣ

τάχ' εἰσόμεισθα· ξύμμετρος γὰρ ὡς κλύειν.
85 ἄναξ, ἐμὸν κήδευμα, παῖ Μενουκίεως,
τίν' ἡμῖν ἤκεις τοῦ θεοῦ φήμην φέρων;

ΚΡΕΩΝ

ἔσθλήν· λέγω γὰρ καὶ τὰ δύσφορ', εἰ τύχοι
κατ' ὀρθὸν ἐξελεθόντα, πάντ' ἂν εὐτυχεῖν.

όλοι σας υποφέρετε, όμως κανένας σας δεν πάσχει στον ίδιο βαθμό με μένα. Γιατί ο πόνος ο δικός σας είναι ατομικός, δεν αφορά κανέναν άλλο. Ενώ η δική μου η ψυχή θρηνεί για σένα, για μένα μαζί και για την πόλη. Οπότε δε με ξυπνάτε από λήθαργο, αλλά να ξέρετε έχυσα πολλά δάκρυα και η σκέψη μου βασανίστηκε πολύ για να βρει λύση. Μετά από σοβαρή σκέψη, βρήκα μία μόνο θεραπεία και την έβαλα σ' εφαρμογή· τον Κρέοντα, τον γιο του Μενοικέα, τον γαμπρό μου, τον έστειλα στο Πυθικό Μαντείο, στα δώματα του Φοίβου, να φέρει χρησμό, να μάθω πώς, λέγοντας ή δρώντας, θα μπορούσα να σώσω την πόλη αυτή. Μετρώντας τις μέρες που πέρασαν από τότε ανησυχώ τι διάολο κάνει· είναι, βλέπεις, που λείπει περισσότερο απ' το αναμενόμενο. Πάντως άμα γυρίσει, θα είμαι ένας ελεεινός αν δε δράσω σε ό,τι ο θεός μου φανερώσει.

ΙΕΡΕΥΣ

Μίλησες την κατάλληλη στιγμή, μου κάνουν νόημα πως έρχεται εδώ ο Κρέων.

ΟΙΔΙΠΟΥΣ

Άρχοντα Απόλλωνα, μακάρι να φέρνει σωτήριο χρησμό, όπως το μαρτυρεί το λαμπερό του βλέμμα.

ΙΕΡΕΥΣ

Μπορούμε να συμπεράνουμε πως είναι ευχάριστος· αλλιώς, δεν εξηγείται η πολύκαρπη δάφνη που στεφανώνει το κεφάλι του.

ΟΙΔΙΠΟΥΣ

Σύντομα θα το μάθουμε· είναι κοντά και μας ακούει. Άρχοντα, γιε του Μενοικέα, συγγενή μου, ποιος είναι ο θεϊκός χρησμός που μας φέρνεις;

ΚΡΕΩΝ

Καλός· και πιστεύω πως αν ξεπεράσουμε τα δύσκολα, όλα καλά θα πάνε.